Sobre el dia mundial de l'habitatge

Avui és 6 d'octubre, i som aquí per parlar sobre habitatge. És el Dia Mundial de l'Hàbitat, sona impactant: hom imagina tot un món dedicant el dia a pensar i resoldre un problema, a defensar una causa, a promoure la consecució d'un objectiu concret. Avui també és el dia del llogater i de l'arquitectura, i també de la paràlisi cerebral, de la biblioteca escolar i de la geodiversitat. Potser ens en deixem algun, però si fem servir el dia d'avui com a promig em surten unes 2.200 causes anuals. Demà passat és el dia del mosqueter, per cert, si en coneixeu algun feliciteu-lo.

I aquesta setmana és la setmana de l'espai. El web de la ONU diu que la setmana de l'espai es va constituir "per celebrar cada any a escala internacional les contribucions de la ciència i la tecnologia espacials a la millora de la condició humana" i "mostrar l'explícit suport de l'opinió pública al programa espacial". Em sembla entendre que els dies internacionals de vegades *exigeixen* un progrés en algun camp, de vegades *celebren* el progrés que hi hem fet: de vegades són progressistes, de vegades conservadors. Aquest amalgama estrany entre celebrar i reivindicar coses, cada dia de l'any i diverses coses el mateix dia, pot resultar confús. En els darrers 15 anys, hem celebrat 15 vegades el Dia Internacional de les Biblioteques Escolars i, alhora, hem reduït el nombre d'hores que són obertes de 21 a 6 setmanals, mentre el mateix dia de l'any celebràvem l'arquitectura o la carrera espacial. Cal ser progressista en allò que no està bé i conservar allò que està bé. Cal també evitar la celebració o reivindicació rutinària que per rutinària deixa de ser celebració o reivindicació.

I cal pensar en clau local. Hi ha un dia universal de l'habitatge, però no hi ha una situació universal de l'habitatge. El comitè DESC de la ONU ha renyat Espanya després d'analitzar l'evolució de la protecció del dret a la vivenda els darrers 10 anys, destacant negativament en desnonaments sense alternatives, proporció d'habitatge públic o percentatge de la renda dedicat al lloguer. I l'anàlisi, com no pot ser d'una altra manera, és comparativa. Estan fent el mateix que nosaltres avui, dia mundial de l'habitatge, els holandesos, que tenen un 30 % de vivenda pública? Celebren o reivindiquen avui a

Suècia, que gasta 5 vegades més que Espanya en aquest tipus de vivenda? Com ens hem de prendre aquets dia si l'estat en el que vivim lidera a nivell europeu l'increment percentual de llars que no es poden mantenir calentes?

Sobre el dret a l'habitatge

El febrer de 2021 Jose Luis Ábalos, ministre de Foment amb competència sobre vivenda, deia que l'habitatge "és un dret social però també un bé de mercat". Un any abans naixia ASVAL (Asociación de Viviendas en Alquiler), *lobby* presidit avui per una ex-directora general de l'Entital Valenciana d'Habitatge i Sòl, entitat dedicada a la promoció de l'habitatge social a València. Però és que el seu predecessor havia estat director executiu d'ONU-Habitat, secció que promou el dia mundial de l'habitatge que ens reuneix avui aquí, dos anys abans d'ocupar aquest càrrec. ASVAL ha pressionat per evitar el topall als lloguers, la "discriminació" vers els grans tenidors o l'increment percentual de vivenda pública, i és dirigida per representants de la classe política que, quan eren al sector públic, en principi s'ocupaven de defensar els interessos contraris, els drets socials de tothom i, en particular, de qui menys té.

El dret a una vivenda digna el trobem a l'article 47 de la CE. Diu així:

Tots els espanyols tenen dret a gaudir d'una vivenda digna i adequada. Els poders públics promouran les condicions necessàries i establiran les normes pertinents per fer efectiu aquest dret, regulant l'ús del sòl d'acord amb l'interès general per impedir l'especulació.

L'article 47 és al capítol III. Els drets contemplats en aquest capítol són programàtics, són més principis rectors que no pas drets. Això significa que, en el nostre país, aquests drets no es poden fer valer en un tribunal - a diferència de França, Alemanya, Països Baixos, Sudàfrica i d'altres països. Hem d'entendre el comentari d'Ábalos en aquest sentit: el tema de l'habitatge i la seva garantia com a dret és un tema d'anar-hi anant, que segons el web Rodamots significa "anar tirant, fer la viu-viu, anar fent però sense córrer". Tant és així que el Ministeri de l'Habitatge, creat el 2004, es va suprimir el 2010 per ser instaurat de nou el 2023. En aquest període, Espanya no ha abandonat els primers llocs

de la UE pel que fa a la taxa de llogaters en risc d'exclusió social. La frase d'Ábalos contraposa, doncs, dos drets: el de la propietat i el de l'habitatge, amb un però ben misteriós. He sentit dir múltiples vegades que el que en una frase va abans d'un però no val res. Suposem que jo vaig a una entrevista de feina, i la conclusió de l'entrevistador és doble: 1. tinc molta formació en la matèria, i 2. no tinc experiència laboral: us ben asseguro que em preocuparà l'ordre d'aquestes dues idees, adversatives, en la frase composta. Si l'entrevistador diu de mi que tinc poca experiència però molta formació en sortiré molt més content que no pas si l'odre és l'invers. Com en el cas de les declaracions d'Ábalos: l'habitatge és un dret social, sí, *però també un bé de mercat*. El dret a la propietat privada, que es manifesta en el mercat de l'habitatge i els seus preus, és un dret del títol I de la CE, és a dir, un dret fonamental exigible davant d'un tribunal; el dret a l'habitatge, en canvi, és, com hem dit, programàtic.

Sobre la casa en filosofia

Qui som nosaltres, i què fem quan ens convoquem el dia internacional de l'habitatge? Perquè avui, i respecte de l'habitatge, hi ha qui celebra i hi ha qui reivindica, des d'interessos econòmics individuals. Potser només podrem transcendir aquests interessos si un esforç filosòfic ens permet sortir d'un nosaltres tan circumstancial i arribar a *un nosaltres més universal*. Un esforç filosòfic que ens ajudi a entendre què és la casa en la vida d'una persona, amb independència del patrimoni del que disposi cadascú. Ben bé podria dir-se que aquest esforç és una instància particular de l'esforç més general que mira de consolidar la defensa dels drets humans, en general.

Emanuele Coccia mira de fer aquest esforç. Ell és un historiador de la filosofia especialitzat en filosofia medieval, i també autor de *Filosofia de la casa, l'espai domèstic i la felicitat* (Siruela 2024). És un assaig autobiogràfic, motivat per les més de trenta mudances que l'autor ha viscut. Com que fuig de la seva especialitat, l'assaig de Coccia és difícil de situar en una tradició filosòfica. És un autor eclèctic que fa jugar coneixements de diversa índole en aquesta obra, però se li han atribuït influències des de la tradició filosòfica de l'*homo faber* (Marx, Arendt, Bergson) fins la fenomenologia de Mérleau-Ponty i la més particular de Gaston Bachelard. Entén que l'element definitori

de l'ésser humà no és la seva capacitat racional o contemplativa, tampoc la dimensió moral interior o l'intercanvi econòmic. Més aviat concep l'ésser humà com un ésser que transforma el medi i es realitza en aquesta transformació. L'especificitat de l'assaig de Coccia està en mostrar com la transformació d'una casa en la pròpia llar és un fenomen moral i condició de possibilitat de la felicitat com a encaix en el món.

Potser de manera injusta, s'ha criticat molt Le Corbussier com a teòric de l'arquitectura; amb un cert rebuig, es cita sovint la seva definició de casa com a *màquina d'habitar*. Les màquines, pobretes, tenen molt mala fama, com si el que se li pot fer a un home mitjançant una màquina no ho fes un altre home, com si elles fossin les responsables de la precarització i l'explotació. La definició de Le Corbussier es retalla, intencionadament i després ja com a tradició, per fer-ne una mena d'home de palla. La definició complerta de Le Corbusier és aquesta:

La casa té dos fins. És, d'entrada, una màquina d'habitar, és a dir, una màquina destinada a proveir-nos d'una ajuda eficaç per la rapidesa i exactitud en el treball, una màquina diligent i preventiva per satisfer les exigències del cos: el confort. Però és alhora el lloc útil per la meditació, i finalment el lloc on la bellesa existeix i aporta a l'esperit la calma que li és indispensable; no pretenc que l'art sigui aliment per a tothom, dic simplement que, per certes mentalitats, la casa ha d'aportar el sentiment de la bellesa[1]

Per fer justícia a Le Corbussier cal dir que, en cert sentit ho és, la casa, una màquina d'habitar. Com passa amb les màquines, les peces de la casa han de tenir una distribució determinada per acomplir les *dues* funcions que l'arquitecte francès li assigna: el confort i el gaudi de la bellesa. No llogarem un pis que tingui la tassa del vàter dins la cuina, probablement ens resistirem a llogar-ne un en què les portes de la cuina i del lavabo siguin contígües, com no compraríem una gerra d'aigua que tingui sortidor i nansa alineats en un mateix costat; aquesta resistència és perfectament compatible amb buscar una gerra que sigui també una experiència estètica. L'anàlisi de Coccia va molt més enllà, però parteix de la concepció de Le Corbussier i també de la pròpia experiència,

[1] Le Corbussier, *Almanach d'architecture moderne*, p.29 (Cres:1925)

pròpia de l'assaig autobiogràfic. Explica com va viure a Berlín, en apartaments que per raons molt circumstancials tenien dutxes a la cuina. Diu així:

Hi havia quelcom d'explosiu en intentar la cohabitació de cures higièniques i desitjos gastronòmics. Al cap i a la fi, fins i tot Buñuel, quan van voler enderrocar els codis morals burgesos a El fantasma de la llibertat, es va limitar a invertir la lògica que subjau en el lavabo i la cuina, convertint l'acte de defecar en públic i el de l'alimentació en un acte privat. Mai no li va passar pel cap fer-los confluir en un mateix nivell espaial i gestual. No sempre tenia un efecte agradable, i malgrat tot va ser aquesta experiència la que em va fer entendre que són les habitacions d'una casa. El lavabo i la cuina no era només dos rectangles separats en els plànols dels pisos en els que havia viscut: eren dos imaginari, dos universos moralment diferents i difícils de conciliar. (...) Va ser mitjançant el curtcircuit produït per aquesta ***quimera****, el "lavabocuina", com vaig entendre que dissenyar una casa significa sotmetre els que hi viuen a una precisa planimetria psíquica: ordenar els seus sentiments, emocions, la forma i modes de l'experiència.*[2]

En la mitologia clàssica grega una *quimera* és un monstre, un ésser que combina un cap de lleó amb un cos de cabra i una cua de serp o bé potes de drac. És a dir, el mot dona nom a una combinació antinatural d'elements, com el *lavabocuina* de Coccia a Berlín. Darrerament hem vist com *el mercat* de l'habitatge - això és, els propietaris de pisos de lloguer, que els gestionen com a béns de mercat- produeix quimeres. Fa poc més d'un mes vam tenir una polèmica mediàtica a propòsit d'un habitatge anunciat al portal Idealista, anunci que el mateix portal s'ha encarregat de retirar: una habitació al carrer Muntaner de Barcelona que *en realitat* era un lavabo. Entenem que el propietari havia decidit llogar el pis per parts, fent de cada habitació un *habitatge*, per augmentar la rendibilitat del bé de mercat que era el seu pis. Amb aquesta mentalitat, havia decidit posar una llitera-escriptori en el que abans era el lavabo del pis, i llogar-lo com un *lloc per viure-hi*. Estudiar i dormir en el mateix espai on evacues sona efectivament quimèric; en la proposta - del propietari - hi ha, en paraules de Coccia, *quelcom d'explosiu*, almenys *des de la perspectiva de qui hi ha de viure*. L'anunci va provocar una certa explosió

[2] Coccia, E. *Filosofia de la casa, l'espai domèstic i la felicitat,* p.17

mediàtica, certament. Perquè és un exemple perfecte de com les dues concepcions antagòniques de l'habitatge, com a bé de mercat i com a dret social, col·lisionen: la lògica del bé de mercat produeix monstres, quimeres, als ulls de qui ha de gaudir de l'habitatge com a dret social. Per què? El llibre de Coccia pot oferir una resposta a aquesta pregunta.

*Una casa és la **realitat moral** per excel·lència: un artefacte psíquic i material que ens permet estar al món millor del que la nostra naturalesa ens permet. Precisament per això, una teoria de la casa és el pressupost i l'acompliment de la teoria moral: el conjunt dispar de sabers i històries que ens permeten comprendre com ser feliços amb els altres, aquí i ara. Una casa és això: un primer i mai definitiu esbós d'imbricació entre la nostra felicitat i el món. És el lloc on tota moral confessa que no es pot ocupar només de la voluntat i del caràcter, de la justícia i la felicitat, de les accions i les virtuts, sinó que ha de **satisfer el món en les seves més humils dimensions materials**: una teoria de la felicitat i de la justícia ha d'esdevenir necessàriament en teoria de la transformació apassionada del món, de les coses, de la matèria.*[3]

La tesi principal de Coccia és que la relació que tenim amb la nostra llar és poètica, això és, que la facultat humana que estableix la relació que tenim amb el lloc des del que habitem el món és la *imaginació*. És aquesta part de nosaltres la que fa que ens sentim tan diferents quan dormim en un llit que no és el nostre o cuinem en una cuina que no és la nostra. Aquesta intimitat, aquesta familiaritat la construeix la imaginació poc a poc, pas a pas mentre habitem casa nostra, mentre *la fem nostra*. De fet, com senyala el filòsof italià, "sempre hem estat estrangers davant de les cases que hem acabat estimant i habitant ". Però a base d'habitar-les les transformem apassionadament, i la passió que hi hem posat conviu amb els espais transformats en la nostra imaginació, produint aquella sensació proverbial de "sentir-s'hi com a casa". Habitant la casa en fem la nostra llar, la construïm i, de fet, ens construïm a nosaltres mateixos en ella. Qui no ha tingut la sensació de conèixer-se a si mateix adonant-se de com ha construït, configurat la seva llar? I, com observa l'autor, aquesta activitat poètica és intersubjectiva, és cultural. En una interacció amb la resta del món - amb les cases dels nostres amics o coneguts, amb

[3] Íbid. p. 8

revistes d'interiorisme, etc.- ens anem descobrint nosaltres mateixos com a éssers morals, això és, com aquells que viuen a casa seva d'aquesta o d'aquella manera concretes, i que despleguen el seu jo transformant estèticament, moralment, el lloc on viuen. No és, per tant, un exercici fet des d'una pura individualitat, és un fenomen cultural; la imaginació que construeix cases per dins projectant-hi poèticament la pròpia intimitat té alguna cosa d'exercici col·lectiu, i reclama "satisfer el món en les seves més humils dimensions materials". Per fer servir una metàfora, som pintors que han de pintar la seva pròpia casa, la seva pròpia vida, el seu encaix amb el món, i per fer-ho necessitem un llenç adequat.

Aquest és el rerefons moral del dret a l'habitatge. Tenim dret a un habitatge digne com tenim dret a ser nosaltres, a ser-ho efectivament en un espai que és intermediari entre nosaltres i el món. Un espai que és l'extensió de nosaltres mateixos i, de fet, que és on ens construïm nosaltres mateixos i ens realitzem com a éssers culturals, on es juga la nostra dignitat. Paradoxalment, la dignitat humana sí és un dret fonamental a la Constitució, la trobem al primer article del títol I. Però si Coccia té raó, *sense una protecció efectiva del dret a l'habitatge digne, els drets fonamentals són un brindis al sol*. No podem considerar l'habitatge digne un objectiu social a llarg termini si és una condició indispensable per la resta de drets fonamentals que s'han de garantir avui, incondicionalment. Quin sentit té postular el dret a la integritat física d'una persona sense llar? O el dret a la integritat moral de qui ha de viure en un lavabo? Tothom qui tingui habitatge digne sap respondre aquestes preguntes. Tothom sap veure com la llibertat de projectar-*nos* sobre un espai i transformar-lo és condició de la nostra possibilitat de realitzar-*nos* com a persones. Tots i totes ens trobem en aquesta constatació, en el reconeixement d'aquest fet universal; aquest és el *nosaltres* que buscàvem, el resultat d'un esforç filosòfic que podem entendre tots i totes, que ens permet transcendir els nostres interessos particulars i circumstancials. Des d'aquest nosaltres podem capgirar la frase del ministre i l'ordre de la Constitució: *l'habitatge és* un bé de mercat, però també, i sobretot *un dret social, en cert sentit és el dret més fonamental.*